

การบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรม

Educational Administration according to Buddha dhamma Principle

สิทธิชัย แสนนิทา¹, วรกฤต เกื่อนช้าง²
Sittichai Sannita¹, Worakrit Thuenchang²

บทคัดย่อ

การบริหารสถานศึกษานั้นถือเป็นหัวใจสำคัญและเป็นภาระหน้าที่ของผู้บริหารสถานศึกษาที่ต้องนำองค์กรให้บรรลุเป้าหมายและวัตถุประสงค์ที่วางไว้การบริหารการศึกษาที่มีประสิทธิภาพจะส่งผลให้ผู้เรียนเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้และคุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิตสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข ตลอดจนตอบสนองความต้องการของสังคมโลกได้ พุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งปัญญาและการปฏิบัติหลักคำสอนทั้งหลายในพระพุทธศาสนากล่าวถึงหลักความเป็นจริงตามกฎธรรมชาติ ทั้งนี้หลักพุทธธรรมในพระพุทธศาสนาประกอบด้วยหลักศีลธรรม และจริยธรรม มุ่งเน้นให้รู้เท่าทันความจริงของโลกและชีวิต ในปัจจุบันโดยเฉพาะการบริหารงานตามแนวพุทธธรรมเป็นการใช้หลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาบริหารทั้งในด้านการพัฒนาผู้บริหารและบุคลากรให้มีคุณภาพและตั้งมั่นในคุณความดีไม่เผลอเผลอไปกับความขุ่นมัวที่ยั่วยุเช่นการทุจริตคอร์รัปชัน ความรุนแรงในการใช้อารมณ์ ความเอนเอียงในการปกครองผู้ใต้บังคับบัญชา และยังทำให้เกิดความน่าเลื่อมใสศรัทธาเป็นแบบอย่างที่ดีของผู้ผู้นำ สามารถปกครองผู้ใต้บังคับบัญชาอย่างสงบสุข ผู้บริหารจะทำหน้าที่สำเร็จลุล่วงไปด้วยดีถ้ามีหลักพุทธธรรมเข้ามารองรับ เช่น หลักทศพิธราชธรรม ได้แก่ 1) หลักจักขุมา 2) วิธูโร 3) นิสสยสัมปันโน การบริหารบุคคลบูรณาการด้วยหลักไตรสิกขา และการบริหารงานในสถานศึกษาโดยใช้หลักการบริหารอิทธิบาท 4 เป็นต้น

คำสำคัญ: การบริหารการศึกษา , หลักพุทธธรรม

Abstract

School administration is considered to be the heart and responsibility of school administrators who must lead the organization to achieve its goals and objectives. Effective educational administration will result in learners becoming perfect human beings both physically and mentally. Wisdom, knowledge and virtue Have

¹ นิสิตปริญญาเอก หลักสูตรครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครสวรรค์, E-mail: abb2551@gmail.com

² ประธานที่ปรึกษาดุษฎีนิพนธ์และอาจารย์ประจำหลักสูตรครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครสวรรค์

ethics and culture in living and being able to live happily with others. as well as responding to the needs of the global society. Buddhism is a religion of wisdom, and the practice of all Buddhist doctrines speaks to the truthfulness of natural law. In this regard, Buddha dharma in Buddhism consists of morality and ethics. Focus on knowing the truth of the world and life. Nowadays, especially in administration according to the Buddha dharma, it is the use of Buddhist principles to manage in terms of developing executives and personnel to have quality and adhere to virtue, without being indifferent to frustration that provokes. such as corruption. violence in the use of emotions propensity for subordinate dominance and also cause the faith to be a good role model for leaders able to rule subordinates peacefully Executives will be able to perform their duties successfully if there are Buddhist principles to support such as the Secondary Appanika Sutta, namely 1) Chakkuma Principle 2) Withhuro 3) Nissayasampanno. Personnel management integrated with the threefold principle and the administration in educational institutions by using the principle of administration of influence 4 etc.

Keyword: Educational Administration, Buddha dhamma Principle

บทนำ

เพราะการศึกษาเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างและพัฒนาความรู้ ความคิด ความประพฤติ และคุณธรรมของบุคคล สังคมบ้านเมืองใดให้การศึกษาที่ดีแก่เยาวชนได้อย่างครบถ้วนพอเหมาะสมควรครบทุกๆ ด้าน สังคมและบ้านเมืองนั้นก็จะมีพลเมืองที่มีคุณภาพ ซึ่งสามารถธำรงรักษาความเจริญมั่นคงของประเทศชาติไว้และพัฒนาให้ก้าวหน้าต่อไปได้โดยตลอด สถานศึกษาจึงเป็นสถานที่สำคัญในการพัฒนาการศึกษาให้ผู้เรียนมีคุณภาพตอบสนองสังคมโลกได้ ซึ่งพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 3) พ.ศ.2553 มาตรา 6 “การจัดการศึกษาต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้และคุณธรรมมีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิตสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข” และสถานศึกษาต้องจัดการศึกษาโดยยึดหลักตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 3) พ.ศ.2553 ดังนี้ 1) เป็นการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับประชาชน 2) ให้สังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา 3) การพัฒนาสาระและกระบวนการเรียนรู้ให้เป็นไปอย่างต่อเนื่อง การบริหารดังกล่าวจำเป็นต้องอาศัยการบริหารจากผู้บริหารสถานศึกษา ผู้บริหารสถานศึกษาจึงเปรียบเสมือนหางเสือเรือที่จะนำพาสถานศึกษาให้ก้าวไปในสู่เป้าหมายของสถานศึกษาและสนอง นโยบายของรัฐบาลได้อย่างมีประสิทธิภาพและศักดิ์ศรี ผู้บริหารสถานศึกษาที่จะประสบความสำเร็จในการบริหารองค์การในยุค

การแข่งขันจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีคุณลักษณะที่สำคัญคือวิสัยทัศน์ และมีความสามารถในการกำหนดกลยุทธ์เป็นอันดับหนึ่ง วิสัยทัศน์และกลยุทธ์จะต้องเป็นผู้มีคุณธรรมในการบริหารสถานศึกษาเพื่อนำสถานศึกษาสู่เป้าหมายที่กำหนดไว้อย่างยั่งยืน

การบริหารการศึกษากับหลักพุทธธรรมเป็นความพยายามในการนำเอาหลักธรรมของพระพุทธศาสนามาประยุกต์กับวิชาสมัยใหม่ทั้งนี้เพราะพุทธธรรมเป็นนามธรรมสูงกว่าความรู้สมัยใหม่ใดๆ พุทธธรรมจึงสามารถควบคุมทั้งวิทยาศาสตร์และสังคมศาสตร์ได้ทั้งหมด เมื่อองค์กรมีความมั่นคงแล้วจะหยุดแค่นั้นไม่ได้ ต้องมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาเรียกว่าการพัฒนาองค์กร สามารถทำได้ทั้งทางโลกและทางธรรม สำหรับการพัฒนาด้านโลกนั้นมีวิธีการทำได้หลากหลายรูปแบบ เช่น หลักการพัฒนาตามทฤษฎีวงจรเดมมิง การพัฒนาตามหลักการใช้โรงเรียนเป็นฐาน แต่สำหรับการพัฒนาองค์กรทางธรรมคือการใช้หลักธรรมเป็นเครื่องมือในการพัฒนาองค์กรตัวแปรที่จะพัฒนานั้นก็คือองค์ประกอบหลักขององค์กรนั่นเองเมื่อการพัฒนาทางโลกผสมผสานกับการพัฒนาทางธรรมย่อมทำให้องค์กรนั้นเป็นองค์กรที่มี สันติภาพเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้มีความสามารถในการบริหารจัดการตนเองได้ รักษาความสมดุลของสิ่งแวดล้อมและเป็นองค์กรที่มีจิตวิญญาณหรือมีจิตสำนึกชุมชนนั่นเอง ³ การที่นักบริหารนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องกำกับในการบริหารงานทุกด้านย่อมเป็นการประสานความเชื่อแนวคิดในเชิงจริยธรรมของสังคมเข้ากับการปฏิบัติหน้าที่ตามทฤษฎีการบริหารซึ่งทำให้การดำเนินการใดๆ ที่เกี่ยวกับองค์กรนั้นอยู่บนพื้นฐานที่สอดคล้องกับความเชื่อถือการยอมรับของสังคมตลอดจนสร้างความพึงพอใจให้แก่ผู้ปฏิบัติหน้าที่ในองค์กรที่สามารถทำงานภายใต้กรอบของหลักธรรมอันจะสร้างศรัทธาทำให้องค์กรสามารถพัฒนาไปในทิศทางที่ต้องการได้อย่างสัมฤทธิ์ผล ในบทความนี้ผู้เขียนมุ่งศึกษาการบริหารสถานศึกษากับหลักพุทธธรรมที่ผู้บริหารสามารถนำมาบูรณาการใช้กับการบริหารสถานศึกษา⁴

แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารสถานศึกษา

การบริหารสถานศึกษานั้นถือเป็นภารกิจที่สำคัญของผู้บริหารสถานศึกษาเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญที่สุดต่อการจัดการศึกษา ผู้บริหารจะต้องมีความรู้ความเข้าใจเรื่องของการบริหารสถานศึกษาอันเป็นหน้าที่ความรับผิดชอบของตน ดังนั้นผู้บริหารจะต้องมีความเข้าใจในวัตถุประสงค์ ขอบข่ายและความสำคัญของการบริหารงานโรงเรียนเพื่อให้ดำเนินงานได้อย่างมีระบบและมีประสิทธิภาพตามเป้าหมายของสถานศึกษา ดังนั้นความหมายของ การบริหาร (Administration) ได้มี ได้แก่ คำว่า “บริหาร” มาจาก บริ + หาร บริ หมายถึง รอบๆ ถ้วนทั่วหาร หมายถึง แบ่งกันกระจายการบริหาร ซึ่งมีนักวิชาการได้กล่าวถึงความหมายของการบริหาร สถานศึกษาดังนี้

³ สัญญา สัญญาวิวัฒน์ และชาย สัญญาวิวัฒน์, การบริหารจัดการแนวพุทธ, กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2550.

⁴ ฉันทนา จันทรบรรจง, หลักบริหารการศึกษา, กรุงเทพฯ : ม.ป.พ., 2541.

จรัส อติวิทยาภรณ์ ได้ให้ความหมายว่าไว้ว่าหมายถึงการแบ่งงานกันทำให้โดยทั่วถึงกันมีผู้บริหารเป็นผู้คอยติดตามดูแลเพื่อให้งานสำเร็จลุล่วงด้วยดี⁵ การบริหารยังหมายถึง การทำงานให้สำเร็จโดยอาศัยการบริหารว่าเป็นกระบวนการจัดองค์การและการใช้ทรัพยากรต่างๆ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ล่วงหน้าเป็นกระบวนการทางสังคมซึ่งประกอบด้วยชุดกิจกรรมอันจะนำไปสู่ความสำเร็จตามเป้าหมายและกิจกรรมต่างๆ นั้นมักจะเกี่ยวข้องกับการติดต่อสัมพันธ์ระหว่างบุคคล

สมศักดิ์ คงเที่ยง ได้ให้ความหมายการบริหาร หมายถึงกิจกรรมต่างๆ ที่บุคคลตั้งแต่สองคนขึ้นไปร่วมมือกันดำเนินการเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์อย่างหนึ่งอย่างใด หรือหลายๆอย่าง ที่บุคคลร่วมกันกำหนด โดยใช้กระบวนการอย่างมีระบบและให้ทรัพยากร ตลอดจนเทคนิคต่างๆ อย่างเหมาะสม⁶

หวน พินธุพันธ์ ได้ให้ความหมายการบริหารว่าหมายถึงการใช้ศาสตร์และศิลปะนำทรัพยากรการบริหาร (Administrative resource) มาประกอบการตามกระบวนการบริหาร (Process of administration) ให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้อย่างมีประสิทธิภาพตลอดจนการบริหารคือศิลปะในการทำให้สิ่งต่างๆได้รับการกระทำจนเป็นผลสำเร็จหมายความว่าผู้บริหารไม่ใช่ผู้ปฏิบัติ แต่ใช้ศิลปะ ทำให้ผู้ปฏิบัติงานทำงานจนเป็นผลสำเร็จตรงตามจุดหมายขององค์การ หรือตรงตามจุดหมายที่ผู้บริหารตัดสินใจเลือกแล้ว⁷

กิตติมา ปรีดีติลล ได้กล่าวไว้ว่าการบริหารสถานศึกษา หมายถึง การดำเนินการทุกอย่างในสถานศึกษาตั้งแต่การบริหารงานวิชาการการบริหารงานบุคคล การบริหารงานอาคารสถานที่ การบริหารงานธุรการ และการเงินการบริหารงานกิจการนักเรียน และนักศึกษา งานด้านความสัมพันธ์กับชุมชน⁸ และการบริหารโรงเรียนเป็นกิจกรรมต่างๆ ที่บุคคลตั้งแต่สองคนขึ้นไปร่วมมือกันดำเนินการเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่งหรือหลายๆอย่าง ที่บุคคลร่วมกันกำหนดโดยใช้กระบวนการอย่างมีระเบียบและใช้ทรัพยากรตลอดจนเทคนิคต่างๆ ที่เหมาะสม

ดังนั้นการบริหารเป็นการใช้ศาสตร์และศิลปะในการจัดกิจกรรมและแบ่งหน้าที่ให้ผู้ได้บังคับบัญชาปฏิบัติโดยอาศัยทรัพยากรต่างๆ เพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้ล่วงหน้าจนเกิดผลสำเร็จอย่างมีประสิทธิภาพส่วนคำว่า “สถานศึกษา” หมายถึง สถานพัฒนาเด็กปฐมวัย โรงเรียน ศูนย์การเรียนรู้ วิทยาลัยสถาบัน มหาวิทยาลัย หน่วยงาน การศึกษาหรือหน่วยงานอื่นของรัฐหรือของเอกชนที่มีอำนาจหน้าที่หรือมีวัตถุประสงค์ในการจัดการศึกษา (พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ

⁵ จรัส อติวิทยาภรณ์, **ผู้บริหารยุคใหม่**, (ภาควิชาการบริหารการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ สงขลา, 2551.), หน้า 41.

⁶ สมศักดิ์ คงเที่ยง, **หลักการบริหารการศึกษา**, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ :มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2542.), หน้า 52.

⁷ หวน พินธุพันธ์, **การบริหารการศึกษา : นักบริหารมืออาชีพ**, (นนทบุรี : พินธุพันธ์การพิมพ์, 2549.) หน้า 10.

⁸ กิตติมา ปรีดีติลล, **การบริหารและการนิเทศการศึกษาเบื้องต้น**, (กรุงเทพฯ : อักษรพิพัฒน์, 2542.) หน้า 7.

พ.ศ. 2542 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2553) ผู้บริหารโรงเรียนมีภารกิจที่ต้องปฏิบัติทั้งในโรงเรียนและนอกโรงเรียนในการดำเนินงาน 5 ประการ คือ 1) การให้โอกาสทางการศึกษาหรือปรับปรุงการศึกษาในโรงเรียนหรือบริหารงาน วิชาการ 2) บริหารงานบุคลากรในโรงเรียน 3) บริหารงานเกี่ยวกับชุมชนและการประชาสัมพันธ์โรงเรียน 4) บริหารงานเกี่ยวกับอาคารสถานที่ ธุรการ การเงินและการให้บริการ 5) บริหารงานกิจการนักเรียน “การบริหารสถานศึกษา” ยังหมายถึง กิจกรรมต่างๆ ที่บุคคลหลายคนร่วมกันดำเนินการเพื่อพัฒนาสมาชิกของสังคมในทุกๆ ด้านนับแต่บุคลิกภาพ ความรู้ ความสามารถ เจตคติ พฤติกรรม คุณธรรม เพื่อให้มีค่านิยมตรงกันกับความต้องการของสังคม โดยกระบวนการต่างๆ ที่อาศัยควบคุมสิ่งแวดล้อมให้มีผลต่อบุคคลและอาศัยทรัพยากรตลอดจนเทคนิคต่างๆ อย่างเหมาะสมเพื่อให้บุคคลพัฒนาไปตรงตามเป้าหมายของสังคมที่ตนดำเนินชีวิตอยู่ ดังนั้นการบริหารสถานศึกษาเป็นภารกิจที่สำคัญของผู้บริหารสถานศึกษาที่ต้องดำเนินการทุกอย่างในสถานศึกษาตั้งแต่การบริหารงานวิชาการ การบริหารงานบุคคลกร บริหารงานอาคารสถานที่ การบริหารงานธุรการ และการเงินการบริหารงานกิจการนักเรียน และนักศึกษา งานด้านความสัมพันธ์กับชุมชนเพื่อพัฒนาสมาชิกของสังคมในทุกๆ ด้านนับแต่บุคลิกภาพความรู้ ความสามารถเจตคติพฤติกรรมคุณธรรมให้มีค่านิยมตรงกันกับความต้องการของสังคม โดยใช้กระบวนการอย่างมีระเบียบและใช้ทรัพยากร ตลอดจนเทคนิคต่างๆ ที่เหมาะสมเป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่บุคคลในสถานศึกษาร่วมกำหนดไว้

การบริหารการศึกษากับหลักพุทธธรรม

การบริหารการศึกษากับหลักพุทธธรรม เป็นการบูรณาการหลักการสำคัญของพระพุทธศาสนาคือการเพียรพยายามขัดเกลาจิตตนด้วยการเพิ่มปัญญาวิชาอันเป็นตัวความรู้ให้สามารถบริหารตนได้มากพอสมควรที่จะเข้าไปมีส่วนในการบริหารคนอื่นจากคนหนึ่งไปถึงหลายๆ คนจนถึงบริหารองค์การต่างๆ ที่ถ้ามองในแง่ของความจริง แล้วการบริหารทุกอย่างต้องเริ่มที่การบริหารตนมาก่อนทั้งนั้น การบริหารองค์การตลอดถึงประเทศชาติ การทำงานประสานงานร่วมแรงร่วมใจกันในการทำหน้าที่ป้องกันบำบัดบำรุงรักษาองค์การของคน ที่ศึกษาฝึกหรืออบรมตนมาดีแล้วนั่นเอง การบริหารองค์การจึงเป็นผลสืบเนื่องมาจากคนเป็นจำนวนมากที่ฝึกปรือกันมาในด้านต่างๆ จนเกิดความรู้ ความคิดความสามารถคุณธรรมเหมาะสมที่จะทำงานในฐานะนั้นๆ⁹ การบริหารการศึกษากับหลักพุทธธรรม เป็นการบริหารที่ต้องอาศัยการบริหารด้วยสติปัญญา ด้วยความไม่เห็นแก่ตัวไม่บริหารด้วยกิเลส ตัณหาหรือความอยากคำว่า พุทธ คือ ผู้รู้ ผู้ตื่นผู้เบิกบานการบริหารการศึกษากับหลักพุทธธรรม คือ บริหารอย่างผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน ซึ่งจะต้องบริหารด้วยความพอดีความไม่เห็นแก่ตัว ทำแล้วได้ประโยชน์ใช้สติปัญญาในการบริหารอิง หลักธรรม วิเคราะห์วิจัยเป็นขั้นเป็นตอนไม่มีทุกซ์ทุกชั้นตอน ทำงานใช้สติปัญญาเมื่อผิดพลาดมีอุตมคติเห็นถูกต้องสามารถนำไปใช้ในการบริหารงานทั่วไปบริหารคนและบริหารการศึกษาบริหารแบบพุทธธรรม คือ บริหารงานแล้วยังเป็นผู้รู้ผู้ตื่น และผู้เบิกบานในทุกขั้นตอนการทำงานของสิ่งที่จะบริหาร ผู้รู้คือ รู้ในสิ่งที่ควรรู้ ไม่จำเป็นต้องรู้ทั้งหมด มิเช่นนั้นจะเป็น

⁹ พระเทพดิลก, การบริหารจัดการองค์การทางพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2553.) หน้า 112.

“ความรู้ท่วมหัวเอาตัวไม่รอด” สิ่งที่สำคัญคือต้องรู้ในสิ่งที่ทำงานอย่างแท้จริงและต้องมีสิ่งควบคุมความรู้เพื่อป้องกันการนำเอาความรู้ไปใช้ในทางที่มีขอบการรู้ต้องรู้ที่ถูกต้องไม่รู้อย่างหลับ เช่นทางไสยศาสตร์ต้องรู้ว่าต้องพึ่งตนเอง พึ่งธรรมชาติมาใช้ในการบริหารในการทำงานพระพุทธเจ้าเน้นต้องพึ่งตนเองต้องปฏิบัติด้วยตนเองและแก้ไขความผิดชอบด้วยตนเอง ผู้ต้นคือต้นจากหลักทั้งทางโลกและทางธรรมผู้เบิกบานคือมีความเมตตากรุณาไม่มีอคติยึดธรรมะเป็นหลักไม่ยึดตัวเองเป็นหลักและไม่เห็นแก่ตัว หลักการแบบพุทธคือทุกปัญหาที่พบจะไม่ทุกข์ไม่ทอดทิ้งไม่ผิดหวังต่อความผิดพลาดมีข้อผิดพลาดก็เอามาแก้ไขโดยไม่ทุกข์

นอกจากนี้หลักการบริหารการศึกษาตามหลักพุทธธรรม เกี่ยวข้องกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่มีคุณค่ามากกว่าสองพันห้าร้อยกว่าปี ในยุคโลกาภิวัตน์หรือยุคทุนนิยมในปัจจุบันการบริหารจัดการสมัยใหม่ต่างก็กลับมาทบทวนบทบาททางวิชาการในการบริหารจัดการสมัยใหม่ว่ายังคงเป็นแนวทางเดียวหรือไม่ที่การบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพจะต้องสนองตอบต่อระบบทุนนิยมที่เน้นการแข่งขันและสร้างผลกำไรหรือการบรรลุวัตถุประสงค์ขององค์กรเพียงอย่างเดียวการบริหารจัดการสมัยใหม่ยังขาดอะไรบางอย่างที่เป็นนามธรรมที่เกี่ยวกับมนุษย์ที่จะต้องอยู่ร่วมกันรวมทั้งสิ่งแวดล้อมในโลกที่กำลังเปลี่ยนแปลงและมีผลกระทบต่อสังคมและองค์กร หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่กล่าวถึงการบริหารจัดการมีอยู่มากมายเป็นคำสอนขององค์ สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ยังทันสมัยอยู่จนถึงปัจจุบันและในอนาคต แต่ในที่นี้จะได้นำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาบางประการ ได้แก่ หลักสัปปุริสธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ในสัปปุริสสูตร (พระไตรปิฎกเล่มที่ 23) อันเป็นแนวทางในการบริหารจัดการเชิงพุทธศาสตร์เพียง หลักธรรมหนึ่ง เพื่อประกอบการพิจารณาว่าหลักการบริหารเชิงพุทธศาสตร์มีได้มุ่งหวังกำไรหรือการแข่งขันเพียงอย่างเดียว แต่ได้บรรจุหลักการที่สร้างความยั่งยืน การไม่เบียดเบียน การอยู่ร่วมกันอย่างสงบสันติ มีความเมตตาต่อกัน และรู้เท่าทันโลก โดยมีได้ปฏิเสธกระแสโลกาภิวัตน์ หรือระบบทุนนิยมในปัจจุบัน แต่ให้ยึดหลักการอยู่ร่วมกันและรู้เท่าทันโลก จากที่กล่าวมาข้างต้นผู้เขียนนำหลักพุทธธรรมมาบูรณาการในการบริหารของผู้บริหารเพื่อสามารถนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการบริหารการศึกษาและพัฒนาคนได้อย่างมีประสิทธิภาพใน 3 ด้าน ดังนี้

1. ด้านการพัฒนาตนเอง ด้วยคุณลักษณะ 3 ประการของนักบริหาร พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต)¹⁰ ได้กล่าวถึงคำตรัสของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ในทติยปาปนิคสูตรว่าเกี่ยวกับคุณลักษณะ 3 ประการของนักบริหารที่จะช่วยให้ผู้บริหารทำสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี ได้แก่ 1) จักขุมา หมายถึง ปัญญามองการณ์ไกล เช่นถ้าเป็นพ่อค้าหรือนักบริหารธุรกิจต้องรู้ว่าอนาคตเศรษฐกิจหรือตลาดจะมีแนวโน้ม เป็นแบบไหนหรือสามารถคาดการณ์ทิศทางหรืออนาคตในการดำเนินธุรกิจได้แม่นยำจากการอาศัยกระบวนการคิดที่รอบคอบและมีเหตุผล โดยอาจใช้ประสบการณ์ในอดีตร่วมในการตัดสินใจและวางแผนด้วย ซึ่งคุณลักษณะข้อแรกนี้ตรงกับ ภาษาอังกฤษคำว่า Conceptual Skill คือการชำนาญในการใช้ความคิดหรือทักษะทางด้านความคิด 2) วิธูโร หมายถึง จัดการธุระได้มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน เช่น นักการเงินต้องมีความรู้และความเชี่ยวชาญทางการเงินสามารถคำนวณอัตราผลตอบแทนต่างๆ ได้หรือเข้าใจในงบการเงินที่ใช้ในการประกอบการตัดสินใจได้ ในกรณีแพทย์ผ่าตัดต้องมีความเชี่ยวชาญในการผ่าตัดสมอง เป็นต้น คุณลักษณะที่สองนี้ตรงกับคำภาษาอังกฤษคำว่า Technical Skill คือ ความชำนาญการด้านเทคนิค หรือ ทักษะทางด้าน การปฏิบัติงาน 3) นิสสยสัมปັນโน หมายถึง พึ่งพาอาศัยคนอื่นได้เพราะเป็นคนมีมนุษยสัมพันธ์มีความสามารถในการติดต่อประสานงานให้งานสำเร็จลุล่วงไปได้ตามกรอบระยะเวลาที่

¹⁰ พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), *พุทธวิธีในการบริหาร*, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพฯ : มหาจุฬาฯ ลงกรณราชวิทยาลัย, 2549.) หน้า 52.

กำหนดมีความสามารถในการสื่อสารและประสานงานให้แต่ละฝ่ายในองค์กรดำเนินแนวทางตามกรอบทิศทางที่องค์กรต้องการบรรลุได้หรือมีความสามารถในการผูกใจคนให้เป็นที่รักของคนโดยสามารถทำให้พนักงานแต่ละคนปฏิบัติงานตามคำสั่งด้วยความเต็มใจได้

2. ด้านการบริหารจัดการ 3 ข้อ ได้แก่ 1) ปริยัติ การใช้ความรู้และการเตรียมการ การใช้ความรู้คือการใช้ธรรมะ ธรรมชาติ อริยสัจ ความไม่แน่นอนชีวิตและงาน หลักความเชื่อ ความเชื่อในเรื่องจิตใจดี และการทำดีการเตรียมการคือการวางแผนสำหรับการคิดการพูดและการทำที่จะบรรลุวัตถุประสงค์และการมุ่งสู่ความเป็นเลิศ 2) ปฏิบัติการดำเนินการและการควบคุมการดำเนินการคือการทำตามความรู้ความสามารถและตามแผนหรือตามที่ได้มีการเตรียมการไว้ การควบคุมคือการควบคุมทิศทางของเป้าหมายงานในขณะที่ทำงานทุกขณะจิต 3) ปฏิเวธ การพิจารณาผลลัพธ์ การทบทวนและการจัดทำมาตรฐาน การพิจารณาผลลัพธ์คือการรอผลลัพธ์จากการทำงานและพิจารณาว่าดีหรือแย่ เจริญขึ้นหรือเสื่อมลง ได้ประโยชน์หรือไร้ประโยชน์ เอื้อประโยชน์หรือเบียดเบียน การทบทวนคือการทบทวนกระบวนการ อันได้แก่การวิปัสสนา (สมาธิ) และการใช้แนวทางแห่งปัญญาที่จะทำให้เกิดการรู้แจ้งเห็นจริงของผลจากการทำงาน การจัดทำมาตรฐานคือการสร้างมาตรฐานการตอบโต้(มรรค) แนวทางคู่มือแก้ปัญหา สำหรับวิธีการแก้ไขปัญหาหรือทุกข์ การบริหารจัดการจะต้องมีความเข้าใจถึงระยะเวลาที่เหมาะสม การสร้างโอกาสขององค์กรจะต้องพิจารณาถึงสถานการณ์ในเวลานั้นๆ ว่าควรจะดำเนินการอย่างไร อะไรควรลด อะไรควรกระทำเวลาใดควรขยายกิจการหรือช่วงเวลาใดที่จะบริหารองค์กรให้ประสบผลสำเร็จต่อองค์กรมากที่สุด การบริหารจัดการจำเป็นต้องปฏิสัมพันธ์กับองค์กรต่างๆ ทั้งที่เป็นพันธมิตรและคู่แข่ง การสร้างสรรค์หรือการประสานงานกับชุมชน หรือกลุ่มบุคคลที่มีผลต่อองค์กรก็คือเข้าถึง เข้าใจ และพัฒนา เป็นการบริหารจัดการที่สร้างความสัมพันธ์ด้วยเมตตา ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อชุมชน หรือสาธารณะชนจะเป็นภาพลักษณ์ที่ดีขององค์กร ¹¹

3. ด้านการบริหารบุคลากร หลักไตรสิกขา ไตรสิกขาคือขบวนการการศึกษา 3 องค์ประกอบ เพื่อการบรรลุเป้าหมายของคุณภาพของชีวิต ประกอบด้วย

1. ศีล หรือขบวนการระเบียบปฏิบัติ (วินัย) เพื่อให้เกิดวาจาชอบ การกระทำชอบและการประกอบอาชีพชอบเป็นแนวทางและกรอบที่กำกับการกระทำหรือการประกอบกิจกรรมต่าง ๆ นั้นเอง

2. สมาธิ หรือขบวนการฝึกอบรมจิตสำนึกเพื่อให้เกิดความเพียรชอบ การระลึกรู้ชอบและมีจิตสำนึกที่ชอบ เป็นขบวนการเพื่อให้จิตมีการพัฒนาความสำนึกเพื่อความสมดุลทั้งจิตและกายเป็นขบวนการเกื้อหนุนให้สิ่งที่รับเข้ามาในชีวิตดำเนินไปด้วยประสิทธิภาพสูงสุด

3. ปัญญา หรือขบวนการทางความรู้ เป็นวิธีการอบรมศึกษาเพื่อให้เกิดวิชาความรู้และปัญญา ซึ่งจะยังผลให้เกิดมีทัศนะ ความเชื่อ ค่านิยมที่ถูกต้อง มีความดำริไตร่ตรองที่ชอบ ปัญญาเป็นตัวควบคุมกำหนดการรับชนิดต่าง ๆ เข้าสู่ชีวิต

นั่นคือ ขบวนการ ไตรสิกขา มีองค์ประกอบของมรรค 8 ประการ

ศีล	- สัมมาทิฐิ (เห็นชอบ)
	- สัมมาสังกัปปะ (ดำริชอบ)
สมาธิ	- สัมมาวาจา (วาจาชอบ)
	- สัมมากัมมันตะ (กระทำชอบ)
	- สัมมาอาชีวะ (อาชีพชอบ)
ปัญญา	- สัมมาวายามะ (พยายามชอบ)

¹¹ สมหวัง วิทยาปัญญานนท์, บริหารเชิงพุทธแนวท่านพุทธทาส, สืบค้นเมื่อ 11 มิถุนายน 2565.

บัณฑิตศึกษาปริทรรศน์วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์ ปีที่ 10 ฉบับที่ 1 มกราคม - เมษายน 2565

-สามมาสติ (ระลึกชอบ)

-สามสมาธิ (จิตมั่นชอบ)

ไตรสิกขา (The Threefold Training) คือการศึกษา ทั้ง 3 มีหัวข้อตามหลักดังนี้

1. อธิศีลสิกขา การฝึกศึกษาในด้านความประพฤติทางกาย วาจา และอาชีพให้มีชีวิตสุจริตและเกื้อกูล (Training in Higher Morality)
2. อธิจิตตสิกขา การฝึกศึกษาด้านสมาธิ หรือพัฒนาจิตใจให้เจริญได้ (Training in Higher Mentality หรือ Concentration)
3. อธิจิตปัญญาสิกขา การฝึกศึกษาในปัญญาสูงขึ้นไปให้รู้คิดเข้าใจมองเห็นตามเป็นจริง (Training in Higher Wisdom)

ไตรสิกขานี้ เมื่อนำมาแสดงเป็นคำสอนในภาคปฏิบัติทั่วไปได้ปรากฏในหลักที่เรียกว่าโอวาทปาฏิโมกข์ (พุทธโอวาทที่เป็นหลักใหญ่ 3 อย่าง) คือ

(ศีล -> สมาธิ) เมื่อประพฤติดี มีความสัมพันธ์งดงามได้ทำประโยชน์อย่างย่นย่อดำเนินชีวิตโดยสุจริต มั่นใจในความบริสุทธิ์ของตนไม่ต้องกลัวต่อการลงโทษไม่สะดุ้งระแวงต่อการประทุษร้ายของคู่เวรไม่หวาดหวั่นเสียใจต่อเสียงตำหนิหรือความรู้สึกไม่ยอมรับของสังคมและไม่มี ความฟุ้งว่าวนวนวายใจเพราะความรู้สึกเดือดร้อนรังเกียจในความผิดของตนเองจิตใจก็เอิบอิม ชื่นบานเป็นสุข ปลอดภัยโปร่งสงบ และแน่วแน่ มุ่งไปกับสิ่งที่คิด คำที่พูดและการที่ทำ

(สมาธิ -> ปัญญา) ยิ่งจิตไม่ฟุ้งซ่าน สงบ อยู่กับตัว ไร้สิ่งขุ่นมัว สดใส มุ่งไปอย่างแน่วแน่เท่าใด การรับรู้ การคิดพิจารณามองเห็นและเข้าใจสิ่งต่างๆ ก็ยิ่งชัดเจน ตรงตามจริง แล่น คล่อง เป็นผลดีในทางปัญญามากขึ้นเท่านั้น ¹²

หลักอิทธิบาท 4

หลักอิทธิบาท 4 ว่าเป็นข้อปฏิบัติให้ถึงความสำเร็จมี 4 ประการ ได้แก่¹³

1) ฉันทะ คือ ความพอใจในงานที่ทำ หมายถึงงานที่ทำนั้นเป็นสิ่งที่ตนชอบ เป็นความชอบหรือความพอใจที่มีอยู่แล้วเกี่ยวกับงาน แต่คนเราไม่ได้มีโอกาสทำงานที่ตนชอบเสมอไปงานในหน้าที่และงานที่จำเป็นต้องทำก็มีอยู่มาก งานเช่นนี้ถ้าไม่มีความชอบมาแต่เดิมก็ต้องสร้างความชอบความพอใจหรือแรงจูงใจในการทำงานขึ้น ความพอใจหรือแรงจูงใจนี้เป็นสิ่งที่สร้างขึ้นได้ถ้าได้ศึกษาให้รู้งานนั้นอย่างละเอียดรู้วิธีทำงานและจุดหมายของงานนั้นเป็นอย่างดีแล้วเมื่อสร้างความพอใจในงานได้และลงมือทำงานก็เท่ากับงานนั้นสำเร็จไปแล้วครึ่งหนึ่ง

2) วิริยะ คือ ความเพียรหรือความขยันทำงาน วิริยะจะมีมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับฉันทะดังนั้น การจะขยันหมั่นเพียรทำงานให้สำเร็จได้ต้องสร้างฉันทะให้มาก นอกจากฉันทะแล้วสิ่งเสริมแรงก็เป็นสิ่งสำคัญในการสร้างวิริยะ สิ่งเสริมแรง ได้แก่ รางวัล ของตอบแทน คำชม เป็นต้น การมีเพื่อนคอยให้กำลังใจและการมองเห็นความสำเร็จเป็นขั้นๆ สิ่งเสริมแรงเหล่านี้จะช่วยให้มีความขยันหมั่นเพียรมากขึ้น

3) จิตตะ คือ ความเอาใจใส่ หรือฝักใฝ่ในการนั้นเสมอ ตรวจสอบแล้วงานได้ทำไปแล้วเท่าไรยังเหลือเท่าไรจึงจะสำเร็จ ในการทำงานมีอุปสรรคหรือข้อบกพร่องอย่างไร หรืองานนั้นทำไปได้อย่างไร

¹² พระธรรมปิฎก ป.อ.ปยุตโต, พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ, คณะธรรมจริยธรรมและธรรมสถาน พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2549.) หน้า 154.

¹³ อมร โสภณวิเชษฐวงศ์และ กวี อิศวรธรรม, หนังสือเรียนสังคมศึกษา รายวิชา ส018- ส019 พระพุทธศาสนา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2535), หน้า 102-103.

ราบรื่น จิตตะจะมีมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับฉันทะและวิริยะ ถ้ามีความพอใจมาก ความขยันมากความเอาใจใส่ก็มากตามเป็นการมุ่งตรงต่อความสำเร็จอย่างรวดเร็ว

4) วิมังสา คือ การใช้ปัญญาพิจารณาเหตุผลและกระบวนการทำงาน วิมังสาเป็นผลของจิตตะ คือเมื่อตรวจตราดูแล้วเห็นว่าการทำงานบกพร่อง หรือผิดวัตถุประสงค์ก็จัดการแก้ไขความบกพร่อง และทำงานให้ตรงวัตถุประสงค์อีกอย่างหนึ่งก็พิจารณาเหตุผลในการทำงานตามขั้นตอนงานที่ลงมือทำแล้วนั้นได้ผลเป็นขั้นๆ อย่างไร เป็นผลที่พึงปรารถนาหรือไม่ ถ้าได้ผลไม่เป็นที่น่าพอใจหรือได้ผลไม่พึงปรารถนาก็จัดการแก้ไข

บทสรุป

ในปัจจุบันการศึกษาเกี่ยวกับการบริหารตามแนวพุทธธรรม นักการศึกษาและนักบริการให้ความสนใจมากขึ้นโดยเฉพาะการพัฒนาผู้บริหารที่เป็นส่วนสำคัญในการส่งเสริมสนับสนุนตลอดจนกระตุ้นให้ผู้ใต้บังคับบัญชาอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขมีการพัฒนาตนเองในการปฏิบัติงานประสบความสำเร็จตามเป้าหมายขององค์กรอย่างยั่งยืน โดยยึดหลักพุทธธรรมทางพระพุทธศาสนาที่สังคมยอมรับมาใช้ในการบริหารสถานศึกษาเพราะการบริหารสถานศึกษานั้นถือเป็นภาระหน้าที่ที่สำคัญของผู้บริหารสถานศึกษาที่ต้องคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้และคุณธรรมมีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิตสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข ตลอดจนตอบสนองความต้องการของสังคมโลกได้ พุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งปัญญาและการปฏิบัติหลักคำสอนทั้งหลายในพระพุทธศาสนานั้นกล่าวถึงหลักความเป็นจริงตามกฎ ธรรมชาติทั้งนี้หลักพุทธธรรมในพระพุทธศาสนาประกอบด้วยหลักศีลธรรมและจริยธรรม มุ่งเน้นให้รู้เท่าทันความจริงของโลก และชีวิตในปัจจุบันโดยเฉพาะการบริหารงานตามแนวพุทธธรรมเป็นการใช้หลักธรรมในทาง พระพุทธศาสนาบริหารทั้งในด้านการบริหาร ตนเองของผู้บริหาร ผู้บริหารจะทำหน้าที่สำเร็จลุล่วงไปด้วยดีถ้ามีคุณลักษณะ 3 ด้านได้แก่ ด้านการพัฒนาตนเองด้วยคุณลักษณะ 3 ประการ ได้แก่ 1) หลักจักขุมา 2) วิธูโร 3) นิสสยสัมปันโน ด้านการบริหารจัดการการใช้หลักการบริหาร 3 ป 1) ปริยัติ 2) ปฏิบัติ 3) ปฏิเวธ และ ด้านการบริหารบุคลากรด้วยหลักไตรสิกขา 3 โดยตลอดจนการนำหลักอิทธิบาท 4 มาใช้ในการพัฒนากระบวนการทำงานให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี การนำหลักพุทธธรรมดังกล่าวมาบูรณาการเพื่อใช้ในการบริหารการศึกษาโดยน้อมนำคำสั่งสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามาใช้ในการบริหารจัดการและดำเนินการย่อมก่อให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลที่ยั่งยืนต่อตัวบุคคลและสถานศึกษา สามารถนำพาองค์กรไปสู่ความสำเร็จบรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายขององค์กรอย่างมีประสิทธิภาพ

เอกสารอ้างอิง

- กิตติมา ปรีดีดิถลก, **การบริหารและการนิเทศการศึกษาเบื้องต้น**, กรุงเทพฯ : อักษรพิพัฒน์, 2542.
 จรัส อติวิทยากรณ์, **ผู้บริหารยุคใหม่**, ภาควิชาการบริหารการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ สงขลา, 2551.
 ฉันทนา จันทร์บรรจง, **หลักบริหารการศึกษา**, กรุงเทพฯ : ม.ป.พ., 2541.
 พระเทพดิถลก, **การบริหารจัดการองค์กรทางพระพุทธศาสนา**, กรุงเทพฯ : มหาเมฆกุฎราชวิทยาลัย, 2553.

บัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์ ปีที่ 10 ฉบับที่ 1 มกราคม - เมษายน 2565

พระธรรมปิฎก ป.อ.ปยุตโต, **พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ**, คณะระดมธรรมและธรรมสถาน, พิมพ์ครั้งที่ 3, กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2549.

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **พุทธวิธีในการบริหาร**, พิมพ์ครั้งที่ 4, กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2549.

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ และชาย สัญญาวิวัฒน์, **การบริหารจัดการแนวพุทธ**, กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2550.

สมศักดิ์ คงเที่ยง, **หลักการบริหารการศึกษา**, พิมพ์ครั้งที่ 2, กรุงเทพฯ :มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2542.

สมหวัง วิทยาปัญญานนท์, **บริหารเชิงพุทธแนวท่านพุทธทาส**, สืบค้นเมื่อ 11 มิถุนายน 2565.

[แหล่งข้อมูล] <http://www.budmgt.com/budman/bm01/buddhismman.html>.

หวน พิณรุพันธ์, **การบริหารการศึกษา : นักบริหารมืออาชีพ**, นนทบุรี : พิณรุพันธ์การพิมพ์, 2549.

อมร โสภณวิเชษฐวงศ์และ กวี อิศริวรรณ, **หนังสือเรียนสังคมศึกษา รายวิชา ส018- ส019**

พระพุทธศาสนา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2535), หน้า 102-103.